

Unkarilaisten kansansatujen tyypittelyä

JÁNOS BERZE NAGY *Magyar népmesetípusok I—II. A bevezető tanulmányt írta és a tudományos szerkesztést végezte Dr. Banó István. Baranya megye Tanácsának kiadása. Pécs, 1957. 675 + 732 s.*

Kansansatujen systemoinnissa ei sitten Antti Aarneen perustavan luettelon ilmestymisen (Antti Aarne: Verzeichnis der Märchentypen. FFC 3. Helsinki 1910) ole tapahtunut mitään ratkaisevasti uutta. Lukuisia kansallisia satutyypiluetteloita on tosin ilmestynyt eri maissa, mutta yleensä ne on laadittu Aarneen luetteloa esikuvana pitäen täysin tämän mukaisiksi. Huomattavin edistysaskel tapahtui, kun v. 1928 ilmestyi Stith Thompsonin *The Types of the Folk-Tale*, yhteenveto siihen mennessä julkaistuista luetteloista. Perustana olevaa Aarneen luetteloa on siinä täydennetty lukuisilla uusilla typeillä ja Aar-

neen lakonisia tyyppimäärittelyjä on laajennettu ja selvennetty.

Unkarin kansansaduista halusi kuitenkin János Berze Nagy antaa sekä maanmiehilleen että vierasmaalaisille tutkijoille täydellisemmän kuvan, kuin mihin Aarneen luettelon tapaiset pelkkään satujen luettelemiseen tyytyvät indeksit pystyvät. Tästä tuli hänen elämänsä päätyö; hän aloitti satutyyppiensä käsittelyn jo niin varhain kuin vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä, siis jo ennen Aarneen luettelon ilmestymistä, ja jatkoi tätä työtään lähes kolmenkymmenen vuoden ajan. Valitettavasti hän ei ennen kuole-

maansa (v. 1946) ehtinyt saada teostaan julkaistuksi. Berze Nagyn aineistona olivat melkein pelkästään painetut satukokoelmat ja aikakauskirjoissa ym. julkaistut sadut. Unkarissahan on satuja julkaistu tavattoman runsaasti, mutta kokoelmat eivät suinkaan aina täytä tieteellisuuden vaatimuksia. Vanhempina aikoina ei näet keruu tapahtunut sane-lun mukaan, vaan kerääjät luottivat omaan muistiinsa ja tekivät vain lyhyitä kenttämuistiinpanoja sekä satuja julkais-tessaan ottivat aineksia useasta eri toi-sinnosta samaan satuun. Berze Nagyn käyttämät käsikirjoituskokoelmat ovat pääasiassa hänen omia varhaisempia keräelmiään, jotka on myös koottu näillä epätyydyttävillä menetelmillä.

Berze Nagy rakensi tyyppijärjestel-mänsä myös Aarneen systeemin poh-jalle; milloin vain oli mahdollista, hän käytti Aarneen antamia tyyppinume-roita. Huomattakoon, että hän käytti etupäässä Aarneen alkuperäistä luette-loa; myöhemmin ilmestyneet satuluettelot, myös Thompsonin laatima täyden-netty laitos, jäivät vähemmälle huo-miolle. Myöskään hän ei suurestikaan käyttänyt hyväkseen Hans Hontin v. 1928 julkaisemaa unkarilaisten satujen luetteloa (Hans Honti: Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen. FFC 81. Helsinki 1928). Tämä johtuu ilmeisesti siitä, että hänen oma tyyppi-luettelonsa oli näiden teosten ilmestyessä jo niin pitkällä, että hän ei enää halun-nut muuttaa järjestelmänsä.

Berze Nagyn luettelossa on kaikkiaan 612 eri satutyyppiä, näistä hänen mää-rittelemiään uusia, Aarneelta ja Thomp-sonilta puuttuvia tyyppisiä 339. Uusien tyyppien lukumäärä tuntuu suurelta, mutta on huomattava, että aina ei varsinaisesti ole kysymys kokonaan uudesta sadusta, vaan saman sadun eri redak-tioista (esim. tyytit 340* ja 511). Lisäys on suurin pilasatujen osalta. Tämä ei ehkä niinkään paljon johdu siitä, että Unkarissa tunnettaisiin pilasatuja huo-mattavasti enemmän kuin muissa mais-

sa, kuten Berze Nagy arvelee, vaan pi-kemminkin siitä, että tämä perinteen-laji on ollut kerääjien ja tutkijoiden lai-minlyömä eikä siten ole tullut riittävässä määrin edustaneeksi tyyppiluetteloissa.

Uudet tyytit Berze Nagy sijoitti Aar-neelta käyttämättä jääneisiin numeroihin ja merkitsi ne tähdellä. Milloin Berze Nagylla ja Aarne—Thompsonilla esiin-tyy sama numero, mutta kuitenkin ei ole kysymys samasta satutyypistä, on numeron perässä kaksi tähteä. Kaikkien satulajien kohdalla, esim. legendsatu-jen, ei Aarneen varaama numeromäärä ole riittänyt; tällöin on Berze Nagy li-sännyt numeron perään roomalaisia nume-roita, esim. 779 I*, 779 II*, 779 III* jne. Joissakin tapauksissa saattaa rooma-laisten numerojen määrä nousta aina kolmeenkymmeneen.

Sadun tyyppinumeron ja nimen jäl-keen Berze Nagy esittää sadun ns. tyyppikuvan, jonka hän on määritellyt analysoimiensa toisintojen pohjalla. Tyyppikuva on jaettu motiiveihin, jotka on merkitty A:lla, B:llä, C:llä jne. Kaikista monimotiivisista, useina toisin-toina tavattavista saduista annetaan täl-lainen tyyppikuva; sen sijaan yksimoti-iivisten satujen kohdalla viitataan vain johonkin jäljempänä esiteltävään toisin-toon.

Tyyppikuvan jälkeen seuraavat sadun kaikki toisinnot, eivät vain lueteltuina kuten yleensä muissa tyyppiluetteloissa, vaan tarkoin analysoituina ja motiiveit-tain esiteltyinä. Milloin on kyseessä toi-sinto, johon kuuluu motiiveja useasta eri satutyypistä, esitellään motiivit tarkem-min aina asianomaisen tyyppin kohdalla; selostamattomista osista vain mainitaan, mihin tyyppisiin ne kuuluvat. Jokaisen toisinnon yhteydessä Berze Nagy antaa mahdollisimman tarkat tiedot muistiin-merkitsemispaikasta ja -ajasta, kerää-jästä ja kertojasta, sekä myös arvostelee kielenkäyttöä ja tyyliä. Toisinnot esitel-lään aikajärjestyksessä niiden ilmesty-misen mukaan.

Näytteeksi Berze Nagyn tavasta käsi-

tellä satuja otettakoon tähän tyyppikuva ja yhden toisinnon selostus meilläkin hyvin tunnetusta Tuhkimo-sadusta:

510.A) Tyttötuhkimo.

A) Orpo tyttö joutuu kasvatustaikinsä ja kasvatussisartensa palvelijaksi; nämä menevät kolme kertaa kirkkoon ja joka kerran jättävät orvolle tytölle vaikeita tehtäviä.

B) Ylihuonnollista apua saaden tämä suorittaa tehtävät ja auttajaltaan saamassaan upeassa puvussa menee itsekin kirkkoon; viimeisellä kerralla hän kadottaa toisen kenkensä kirkkoon.

C) Sen löytää eräs kuninkaanpoika, joka on rakastunut häneen. Kengän sovitus. Syrjäyttäen kateelliset kasvatussisaret kuninkaanpoika ottaa orvon tytön puolisoikseen.

1. *Erdélyi (I): II ss. 354—359 N:o 7. Kolme kuninkaantytärtä.*

[Ensimmäinen osa kuuluu 327.A) Jancsi ja Juliska -tyyppiin.]

A) Kuninkaalla on kolme tytärtä. Kasvatustahti tahtoo tuhota nämä. Nuorinta tyttöä auttaa neuvoillaan *kummitäti*, joka on »noita-akka» [ks. tyyppiä 327.A)!], mutta sillä ehdolla, että hän jättää ylpeät ja pahat sisarensa ilman apua. [Yllä mainittuun tyyppiin kuuluva osa sijoittuu tähän.] Surmatun jättiläispariskunnan linnasta molemmat vanhemmat sisaret »lähtevät ruhtinaan kaupunkiin tanssiaisiiin», ja jättävät nuorimman sisaren kotiin *palvelijattareksi*.

B) Savupiipusta putoaan kiven mukana *kultainen avain*; tällä hän avaa lippeen, joka on täynnä pukuja, »jotka kaikki näyttivät olevan kuin hänelle tehtyjä». Hän ottaa ylleen *hopeaisen puvun*; istuu *kummitädin taikahevosen* selkään ja ratsastaa kaupunkiin. Tanssiaisissa kaikki miehet kilpailevat hänestä. Parin tunnin kuluttua hän katoaa, lähtee kotiin; kotona hän tapaa sisaret ja nämä valittavat, että »erään hävyttömän naisen tähden heitä syrjittiin». — »Ehkä

minä olin se nainen!» Hänet piestään pahanpäiväisesti. Toisena sunnuntaina *kultainen puku* ja kaikki on kuten aikaisemminkin. Kolmantena sunnuntaina *timanttinen puku*. Tanssiaisten lopussa käytävässä kiiruhtaessaan kadottaa toisen kenkensä.

C) Sen löytää eräs kuninkaanpoika ja tulee sairaaksi rakkaudesta. Kuningas antaa julistuksen, että se tyttö, kenen jalkaan kenkä sopii, tulee hänen poikansa puolisoiksi. Vanhemmat sisaretkin panevat nuoremman sisaren veistämään heidän jalkojaan ja lähtevät kaupunkiin. Nuorin ottaa mukaansa pudonneen kengän parin, ratsastaa taikahevosellaan sisartensa perään; saavuttaa heidät, hypäyttää hevosensa lätkköön ja räiskyttää kuraa heidän päälle [tyypissä 314. *Kultahiuksinen puutarhuripoika* esiintyy samoja aineksia!]. Kenkä sopii hänen jalkaansa, hän näyttää myös mukanaan tuoman parin, mutta kuninkaanpoika tahtoo ottaa hänet puolisoikseen vasta siten, kun kuningas antaa hänen isälleen takaisin »varastetun valtakunnan». Näin tapahtuu. Molemmat sisaret menevät kotiin isän luo.

Muistiinmerkintäpaikka *Pest*; julkaisemisaika 1847; kieli oudonlaista; tyyli teennäistä; julkaisija János Erdélyi. Saksalainen käännös ks. *Stier*: Ung. Märchen u. Sagen. Berlin. 1850. ss. 34—45. N:o 5. *Die drei Königstöchter*. Englantilainen käännös ks. *Jones—Kropf*: Folktales s. 144. *The three princesses*.

Tämän jälkeen seuraa vielä 20 muuta tämän sadun toisintoa samaan tapaan selostettuna. — Jokaisen satutyypin lopussa on vielä viittauksia vertailevaan ulkomaiseen kirjallisuuteen.

Toisen osan lopussa on tyyppihakemisto sekä luettelo siitä aineistosta, mistä tekijä on tutkimansa materiaalin saanut. Jokaisen teoksen kohdalla luetellaan kaikki sen sisältämät sadut ja mainitaan, minkä tyyppin tai tyyppien kohdalla satua on käsitelty.

Vierasmaalaisien, unkarin kieltä taita-

mattomien tutkijain perehtymistä Berze Nagyn laajaan teokseen auttaa suuresti toimittajan, István Banón, kirjoittama esipuhe, joka on julkaistu kaikkiaan kuudella kielellä: unkarin lisäksi myös venäjäksi, saksaksi, englanniksi, ranskaksi ja suomeksi. Esipuheessa Banó antaa lyhyitä tietoja Berze Nagyn elämästä ja tieteellisestä toiminnasta sekä selostaa tarkoin hänen systeemiään ja periaatteitaan satujen luokittelutyössä. Myös teoksen lopussa on huomautuksia, samoilta kielille käännettynä, jotka koskevat tyyppi- ja kirjallisuushakemistoa.

Sekä unkarilaisille että vierasmaalaisille saduntutkijoille on Berze Nagyn tyyppiluettelolla tavattoman suuri merkitys. Ilman tämänkaltaista apuneuvoa jäisivät Unkarin laajat satuaarteistot suurelta osalta tavoittamattomiin; nyt Berze Nagy tuo ne käsiemme ulottuville

valmiiksi eriteltyinä, motiiveihin hajotettuina. Tutkijalle ei ole tarpeen enää etsiä kaikkia alkuperäisiä toisintoja; Berze Nagyn huolellisesti analysoimista toisinoista hän useimmissa tapauksissa saa tarvitsemansa tiedot. Toisaalta alkuperäistenkin toisintojen tavoittaminen käy helpommin päinsä tällaisen luettelon avulla.

Berze Nagyn valtavan teoksen ilmestyminen on yhtenä osoituksena siitä vilkkaasta harrastuksesta, jota Unkarissa tunnetaan satujen tutkimista ja systemointia kohtaan. Unkaria voidaankin pitää johtavana maana saduntutkimuksen alalla tällä hetkellä. Berze Nagyn luetteloon, niin suurelta ja täydelliseltä kuin se vaikuttaakin, ei siellä vielä ole tyydytty, vaan parastaikaa on tekeillä uusi, huomattavasti laajempi ja täydellisempi satutyyppiluettelo.

PIRKKO-LIISA RAUSMAA